

Kas parašyta ir neparašyta moterų? Pokalbis Viktorijos Daujotytės jubiliejaus proga

What Women Wrote and What They Didn't? A Conversation
on the Occasion of Viktorija Daujotytė's Anniversary

2025 m. spalio 1–2 d., minint prof. Viktorijos Daujotytės 80-metį, Vilniaus universitete įvyko konferencija „Nuo metaforos į sąvoką ir atgal“ (rengėjai: Lietuvių literatūros katedra, Literatūros, kultūros ir vertimo tyrimų institutas, Vilniaus universiteto Filologijos fakultetas, Lietuvos literatūros ir meno archyvas, Vilniaus universiteto archyvas). Vienas jos akcentų – moterų kūrybai ir jos tyrimams skirta sesija „Moteriškoji rašysena“. Pateikiame antrąją šios sesijos dalį – pokalbį „Kas parašyta ir neparašyta moterų?“ Pokalbyje dalyvavo dokt. Agnė Cesiulė (Vytauto Didžiojo universitetas, Maironio lietuvių literatūros muziejus), dr. Žydronė Kolevinskienė (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas), dr. Akvilė Rėklaitytė (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas), doktorantė, rašytoja Sandra Bernotaitė (Klaipėdos universitetas). Pasisakė ir jubiliatė prof. Daujotytė. Pokalbį vedė dr. Solveiga Daugirdaitė (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas). Prie diskusijos raštu prisijungė dr. Dalia Čiočytė.

Solveiga Daugirdaitė: Galvojau apie sesijos pavadinimą „Moteriškoji rašysena“. 1989 m. pradėjau darbinę karjerą redakcijoje, kur ateidavo daug laiškų su mokslieivių eilėraščiais. Gavusi laišką iš rašysenos spėdavau, merginos ar vaikino rašysena. Kai kurių rašysenas prisimenu iki šiol, kaip ir dalies čia, salėje, sėdinčių

Received: 19/03/2025 **Accepted:** 18/05/2026

Copyright © 2026 Sandra Bernotaitė, Agnė Cesiulė, Dalia Čiočytė, Solveiga Daugirdaitė, Viktorija Daujotytė, Žydronė Kolevinskienė, Akvilė Rėklaitytė. Published by the Institute of Lithuanian Literature and Folklore Press. This is an Open Access article distributed under the terms of Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

žmonių – dėstytojų, kolegų. Pastaraisiais metais, skaitydama abiturientų rašinius (anoniminius), jų lytį taip pat spėdavau iš rašysenos, o pasitikrinti dažnai galima pagal tekste vartojamas formas (standartinė rašinių pabaiga: „Apibendrindama(-s) galiu teigti...“). Tačiau beveik visur kitur kasdienybėje jau naudojamos klaviatūra ir bet kokią skirtingumą naikinančiais šrifto standartais. Jei gu nebūtų nurodomi šrifto standartai, pvz., įteikiant straipsnį mokslo žurnalui, galbūt moterys rinktųsi kitus šriftus negu vyrai, o gal apskritai klestėtų įvairovė, nesusijusi su lytimi? Taigi rašysena vis labiau reiškia kažką kita, rašymo manierą, ir virsta jos metafora. Be to, tampa privačiu, asmenišku, tik artimam ratui atpažįstamu bruožu. Kažkokios paslaptingos rankos suburtos ieškosim sąlyčio taškų. Gal bandykim chronologiškai? Ryškiausios XIX a. pab. – XX a. pr. literatūros tyrėjos šįkart dalyvauja kaip klausytojos, todėl pradėsim nuo tarpukario. Prašysiu Agnės Cesiulės įžvalgų, kokią moterų parašytą literatūrą paveldėjom iš tarpukario? Apie ją dėl sovietmečio mažai žinom ir žinom iš patriarchališkos literatūros istorijos perspektyvos. Kaip atrodė moterų literatūra baigiantis nepriklausomybei? Ką nauja sužinojai iš Daujotytės šio laikotarpio tyrimų?

Agnė Cesiulė: Bandydama suprasti tarpukario Lietuvos literatūros lauką, skaičiau ne tik kūrinius, bet ir kultūrinę periodiką bei pagrindinius dienraščius. Man buvo įdomu, kas spaudoje buvo rašoma apie knygas, apie literatūrą, kitaip tariant, koku ir kieno balsu yra kalbama apie literatūrą. Tik atsakydama labiau susitelksiu į 4-o dešimtmečio pabaigą, kurią gal kiek daugiau teko tyrinėti.

Tuo laikotarpiu moterų rašytojų padėtis man pasirodė vertinama dviprasmiškai. Tarkim, 1938 m. dienraštyje *Lietuvos aidas* buvo pasidžiaugta moterų literatūros pasiekimais, esą 1936 m. pasiektas didžiausias moterų naujų kūrinių skaičius – net 13 veikalų, o per visus 18 nepriklausomybės metų išėjusios net 109 moterų knygos. Tačiau šiame straipsnyje nutylėta, kad 109 knygos yra beveik tiek, kiek Lietuvoje buvo išleidžiama bendrai visų grožinės literatūros knygų per vienerius metus. Pvz., 1938 m., pagal *Bibliografijos žinių* statistiką, buvo išleistos 106 literatūros srities knygos, iš kurių moterų parašytų knygų buvo 17 – 4 poezijos, 8 prozos ir 5 knygelės vaikams, pjesių knygų nebuvo. Ir nei 1938 m., nei kuriais nors kitais artimiausiais metais nebuvo išleistas nė vienas moters parašytas ar parengtas literatūros kritikos veikalas, nors vyrai tokių išleido 8 vien per 1938 m.

Be abejo, rašytojos išleisdavo tiek mažai knygų vien dėl to, kad jų buvo akivaizdžiai mažiau. Tačiau net ir iš tų 17-os 1938 m. išleistų moterų knygų daugelio mes nežinom. Ką galima ilgai negalvojant atsiminti, tai Salomėjos Nėries *Diemedžiu žydėsiu*, Liūnės Janušytės *Korektūros klaida*, na, dar gal viena kita būtų, bet didžioji dalis yra pamiršta. Čia prisiminsiu Solveigos Daugirdaitės citatą, kad tarpukario Lietuvoje klasikų statusą pasiekė „tik ambicingiausios, atkakliausios, kokios buvo Salomėja Nėris ir Ieva Simonaitytė“. Taip, jos abi gavo Valstybės premijas, tačiau kitos, ne valstybinės literatūros premijos rašytojoms beveik nebuvo skiriamos¹. Kodėl taip?

Pastebėjau, kad ne tik moterų parašytos kritikos veikalų nebuvo, bet ir tuometinėje periodikoje jų rengtų kritikos straipsnių aptikau nedaug. Moterų parašytų recenzijų ar knygų apžvalgų spaudoje taip pat buvo visai mažai, ir iš jų tik pusė apie moterų kūrybą. Be to, beveik visa moterų rašyta kritika publikuota moterims skirtuose žurnaluose (*Naujoji vaidilutė*, *Moteris ir pasaulis*) ir vos vienetai visiems skirtoje, žinomoje periodikoje (*Naujoji Romuva*, *Židinys* ir pan.). Taigi 4-ą dešimtmetį beveik nesigirdėjo moterų reiškiamos nuomonės ir vertinamojo balso, kas yra kultūra, kokia turėtų būti literatūra, kokia literatūra yra gera ir pan. Regis, po XX a. pradžioje kultūros ir literatūros temomis kalbėjusios Čiurlionienės nebeatsirado stiprių kritikų. Ir ypač literatūros kritikų, kurios, bent iš solidarumo viena kitą palaikydamos, būtų galėjusios į literatūrinės aukštumas kelti moterų kūrybą. O vyrai, jei ir rašė apie moterų kūrybą, tai rašė nebūtinai teigiamai.

Negaliu sakyti, kad rašytojos visai nebuvo solidarios. Dar ir kaip buvo. Aktyvesnės moterys telkėsi į įvairias organizacijas, būrėsi į savotiškus ratukus, jungė jėgas, leido moterų žurnalus, kaip jau minėtas moterų inteligenčių žurnalas *Naujoji vaidilutė*, 1930 m. išleido moterų kūrybos almanachą *Aukštyn*. 1930, 1935 ir 1938 m. suorganizavo moterų literatūros vakarus, kuriuose skaitė savo kūrybą. Skatindamos ir drąsindamos siūsti kūrybą į spaudą, įsteigė moterims skirtus skyrius kai kuriuose bendruose periodiniuose leidiniuose, pvz., moksleivių žurnale *Ateitis* ir dienraštyje *Lietuvos aidas*. Kita vertus, kokiomis sąlygomis tai vyko? Besiburdamos į specifiškai moteriškas grupes, tokias kaip moterų literatūros vakarai, moterų žurnalai ar atskiri moterų skyriai periodiniuose

1 Išimtis – 1937 m. Bronė Buivydaitytė buvo apdovanota leidyklos „Sakalas“ premija už apysaką vaikams *Auksinis batelis* (Kaunas: Sakalas, 1936).

leidiniuose, daugiausia jos kalbėjo tik kitoms moterims ir tik apie moterų reikalus, tokiu būdu tarsi užsidarė, atsiskyrė nuo bendro lauko ir visai visuomenei aktualių klausimų. Grupelių viduje jos augo ir turbūt vėliau būtų užtekę potencialo išsprogti iš to uždaro rato, tačiau tuo metu atskirtis tarp vyrų ir moterų tik padidėjo. Galbūt dėl to joms tapo dar sunkiau patekti į vyrų valdomą viešąjį diskursą ir jame ne tik autoritetingai kritikuoti literatūrą, bet ir apskritai išsakyti visuomenės kritiką.

Žydrone Kolevinskienė: Norėčiau sureaguoti ir šioje vietoje papildyti Agnė. Tarpukario moterų kūryba formavosi 1929–1939 m., kai apskritai buvo pasiekta didelė lietuvių prozos ir poezijos įvairovė, kai moteriškosios individuacijos aspektas kristalizavosi ne tik moterų, bet ir vyrų kūryboje (pvz., Stasiaus Būdavo *Loreta*, Liudo Dovydėno *Ieškau gyvenimo draugo* ir kt.). To meto skaitytojų ir kritikų dėmesį naujais aspektais traukė ne tik Liūnės Janušytės, bet ir Nelės Mazalaitės, Karolės Pažeraitės, Petronėlės Orintaitės kūriniai. Orintaitės romanas *Paslėpta žaizda* (1934) – vienas pirmųjų lietuvių literatūroje, kėlęs prievartinio aborto klausimą, kuriame ryškinama ištekęsios, teisėto vaiko besilaukiančios moters tragedija. Tai kaip galima galvoti ir kalbėti apie moterį tarpukario kontekste? Viena vertus, Nepriklausomoje Lietuvoje susidarė naujos sąlygos kultūrai ir literatūrai: atsirado, formavosi naujos srovės, žanrai, kūrybinės nuostatos, radosi ryškių feministinių klausimų kėlėjų. Kita vertus, moterų reikšmė Nepriklausomos Lietuvos kultūrinio vyksmo esminėse pozicijose menkesnė nei šimtmečio pradžioje. Nors statistika liudija, kad šiuo laikotarpiu moterų kūrėjų yra daugiau negu amžiaus pradžioje. Tad nesutikčiau su Agnės teiginiu, kad bendrame diskurse dalyvavo mažai moterų. Ne tik moterų kūrybos vakarai, bet ir Lietuvos moterų dailininkių draugijos susikūrimas, žurnalo *Moteris ir pasaulis* leidyba, Simonaitytės romano *Aukštųjų Šimonių likimas* įvertinimas ir apdovanojimas, Salomėjos Nėries eilėraščių rinkinys *Diemedžiu žydėsiu*, Orintaitės publicistikos rinkinys *Kviečiai ir raugės* ir kt. rodė išsiplėtusias visuomeninės, kultūrinės veiklos moterims galimybes.

S. D.: Aš tada klausčiau, ar čia priežastis, ar padarinys? Kaip atsitinka, kad moterų organizacijos yra ne tokios reikšmingos kaip bendros organizacijos, kurios iš esmės yra vyrų organizacijos? Taip yra nutikę su Lietuvos moterų dailininkių draugija, veikusia 1938–1940 metais. Dailininkės rengė parodas, bet į jas žiūrėta

skeptiškai – neva tai tokių neprasimušusių, kone antrarūšių menininkų darbai. Panašiai klausiu, kiek moterų turėta ambicijos, solidarumo rengti savo atskirus kūrybos vakarus, o kiek sumanymas kilo iš supratimo, kad literatūros *isteblišmentas* yra kiti, ne jos, ir jos į tą klubą nepriimamos? Atsimenu savo vidinį protestą, kurį sukėlė Daujotytės teiginys apie tarpukarį, kad „[r]amesnis gyvenimas visada uždaro moterį namuose, šeimoje“ (Daujotytė 1992: 184). Ar tai ramesnis gyvenimas, ar vis dėlto veikia jėgos, kurios įstatymais, propaganda ir kitomis priemonėmis jas tarpukariu stumia iš viešumos? Man tas klausimas tebekirba, o kaip Agnei atrodo?

A. C.: Man atrodo, kad labai daug spaudimo ėjo iš aplinkos, santvarkos, pačios visuomenės standartų, kultūrinio auklėjimo klišių. Tarkim, Stasio Šalkauskio skelbiama ateitininkų ideologija teigė, kad moters emancipacija yra pats blogiausias dalykas. Brukama nuostata apie kažkokį mistinį, kosminį moters pasaulį – tarsi ir komplimentas, bet ir moters pasaulėžiūros kategorizavimas. Antano Maceinos straipsniai, publikuojami toje pačioje *Naujojoje vaidilutėje*, kuriuose jis rašo, kad pasaulis už durų yra vyrų pasaulis ir moteriai geriau likti namuose. Toliau – visas valstybės aparatas, kuriame esantiems vyrams galbūt nepatogu moterį priimti į politiką, – apie tai išsamiai rašė Virginija Jurėnienė. Didelę įtaką užsidarymui tarsi savo noru darė Lietuvoje, kaip ir visoje Europoje, gajus šablonas „vaikai-virtuvė-bažnyčia“. Rūpinimasis namais, tradiciškai ant moters sprando užkrauta visa buitis, o kūrybai nelieka resursų. Moterų rašytojų ne tik buvo mažiau, tačiau ir jų padėtis literatūros lauke buvo kitokia, joms, kaip rašytojoms, buvo daromas didesnis spaudimas, keliama daugiau reikalavimų. Įtaką darė ir mano minėta kritika, išsakyta rašytojų vyrų. Pvz., Salomėjos Nėries poezija rinkinyje *Diemedžiu žydėsiu*, įvertintame Valstybės premija, buvo pavadinta ištįsusia į plotį, o ne į gylį, ir tuo grynai moteriška. O Janušytės *Korektūros klaida* spaudoje net ir moterų buvo pasmerkta už moteriai neleistiną nekuklumą. Tai ir tas atsiskyrimas, jungimasis į uždarus ratukus man atrodo nebūtinai teigiamas, nes iš dalies suponuoja, kad štai, mes tokios savitos, savitame pasaulyje, skirtingame nuo vyrų, o tada kažkaip moterys pasitraukia į kampelį. Nors ir uždaro tas solidarumas, vis tiek jis reikalingas.

S. D.: Šita problema egzistuoja ir dabar. Jeigu pernelyg pabrėžiame lyčių skirtumus, tada skirtingumas lengvai tampa ir nelygumo argumentu. Grįžtant į prieškarį,

verta prisiminti, kad Orintaitė publicistikoje protestavo prieš tą moterų uždarumą bažnyčioje, virtuvėj ir su vaikais. Daujotytė Orintaitei, Šalčiuvienei taiko feministinio romano sąvoką. Ar, tavo nuomone, vėlesnėje literatūroje esama reiškinių, kuriuos vadintum feministine literatūra ar feministiniu romanu?

A. C.: Tai jau per pirmąją okupaciją viskas stojo, ir tokio, kokio būta, solidarumo augimas taip pat. Per karą ir pokariu kiti dalykai buvo svarbūs. Tiesiog viskas nutrūko, keitėsi. Ir man visiškai balta dėmė galvojant apie sovietmetį ir feministinį romaną, bet gal aš esu nepakankamai susipažinusi, gal kas nors kitas apie tai galėtų pasisakyti.

O dėl dabartinės literatūros ir feministinio romano – nežinau. Nuotaikų, problematikos, moterų kūryboje aprašytų patirčių yra be galo daug, tik gal mes jau kitaip vadiname, nebesureikšminame, kad tas ar kitas romanas yra būtent feministinis. Man atrodo, kad dabar viskas eina lengviau, natūraliau. Ir rašytojų moterų dabar turbūt ne mažiau nei vyrų. Turbūt tik siekiame, kad kanonas bei premijų pusiausvyra susibalansuotų.

Ž. K.: Pabrėžčiau, kad moterų sąmonėjimo, o ir feministinio mąstymo užuomazgas rodė ne tik grožinė literatūra, bet ir kiti to meto tekstai. 1936 m. pasirodo „specialus lietuvis moters“ *Naujosios Romuvos* numeris. Feminizmas čia neminimas, bet vis dėlto publikuoti straipsniai (Daugirdaitė-Sruogienė 1936; Lozoraitienė 1936; Orintaitė 1936; Tulauskaitė 1936) liudija modernėjančią sąmonę ir pasikeitusią pačių moterų viešąją laikyseną. Svarbi ir Bronės Buivydaitytės paskelbta moterų rašytojų apžvalga (Buivydaitytė 1938). Ją Daujotytė išskiria „kaip rašančios moters refleksiją apie rašančias ir rašiusias moteris“ (Daujotytė 2001: 257).

S. D.: Dabar persikelsime į vėlesnį laiką. Perskaičiau, kad 1968 m. Viktorija Daujotytė pradėjo dirbti *Pergalės* žurnale stiliste-korektore. Galiu įsivaizduoti šį darbą, nes pati jį dirbau keliuose redakcijose, ir, vos tik vienu pareiginiu laipteliu pakildavau, išeidavau kitur vėl pradėti nuo nulio. Kas yra stilistas-korektorius? Tai žmogus, kuris perskaito visą leidinį nuo pradžios iki galo, galbūt net ne vieną kartą. Kokia buvo naujausia literatūra 1968 m.? Tuo metu literatūroje daugėja moterų: Judita Vaičiūnaitė, Janina Degutytė, Violeta Palčinskaitė jau žinomos poetės, poezija debiutavusios Dalios Urnevičiūtės pjesės statomos Kauno dramos teatre, o Vytautė Žilinskaitė pereina prie humoreskų ir vaikų literatūros,

Bitė Vilimaitė spausdina noveles apie Žemaitę, *Pergalė* spausdina Onos (dar ne Onės) Baliukonytės eilėraščius... Akvilė Rėklaitytė žadėjo kaip tik tuo moterų sugrįžimu į literatūrą pasidomėti.

Akvilė Rėklaitytė: Pradedant kalbėti apie moterų sugrįžimą į literatūrą, galima atsispirti nuo profesorės Daujotytės pastebėjimo monografijoje *Moters dalis ir dalia*, kad lietuvių literatūros istorija siejama su keliais ryškiausiais moterų vardais – pvz., Nėrimi, Degutyte, Vaičiūnaite. Priežastis, kodėl, pvz., tarp 1930–ųjų metų kartos kūrėjų paminima viena Degutyte ir apskritai koks požiūris į moterį vėlyvuojų sovietmečiu vyravo socialinėje aplinkoje ir literatūroje, savo straipsnyje aptaria profesorės doktorantė Žana Raškevičiūtė (2018: 54–83). Anot jos, moterys literatūros lauke sovietmečiu dalyvavo sudarydamos tarsi atskirą nuo vyrų „literatūros laukelį“, kuriame veikė savi konkurencijos ir karjeros dėsniai. Tame „laukelyje“ sovietmečiu buvo ir Ramutė Skučaitė, Stasė Lygutaitė-Bucevičienė, Birutė Baltrušaitytė, Elena Mezginitė, Paulina Žemgulytė, Ramutė Girkontaitė, Palčinskaitė, Vilimaitė, Vidmantė Jasukaitytė, Baliukonytė, kitos. O štai 9-o dešimtmečio pradžioje, kaip pastebi ir Daujotytė minėtoje monografijoje, moterų klausimas literatūroje įgauna naujo aktualumo: spaudoje pradeda rodytis tokios temos, kaip moteris moterų prozoje, moteris moterų poezijoje, moters paveikslai, vaizdiniai ir panašiai (Zalatorius 1980). Galima suprasti, kad tokias straipsnių temas inspiravo naujos kartos jaunų moterų kūrybos protrūkis. Daug vardų iš tų laikų publikacijų *Poezijos pavasaryje*, žurnaluose *Nemunas* arba *Moksleivis* liko tik istorijai: jaunos autorės, paskelbusios vieną ar kelias publikacijas, nepaisant jau pripažintų poetų pagiriamųjų ir viltingų žodžių apie jas, tiesiog kažkuriuo laiku sustojo. Visiškai normalu galvoti, kad jaunos autorės, išmėginusios savo literatūrinius gabumus, natūraliai šio kelio nebetęsė. Tačiau galima kelti ir kitą prielaidą, kad moterys sustojo rašyti ir ne visai natūraliai, o neatlaikiusios tuo laiku itin maskulinistinės sovietinės kultūros normų spaudimo. Šią problemą kelia dr. Solveiga Daugirdaitė ir dr. Loreta Mačianskaitė, pastaraisiais metais Lietuvių literatūros ir tautosakos institute vykdydamos sociokultūrinį tyrimą kol kas neoficialiu pavadinimu „Nesamos autorės, g. 1966“. Vis dėlto 8-o deš. pabaigoje – 9-o deš. pradžioje jau buvo užaugusi nauja, gana emancipuota karta, publikuojama vis daugiau moterų autorių knygų, palyginus su visu sovietmečiu. Į literatūros lauką įžengia nauji vardai: Danutė Paulauskaitė, Alma Karosaitė, Jolita Skablauskaitė, Nijolė Miliauskaitė, Gražina Cieškaitė,

Daina Pranckietytė, Zita Mažeikaitė, Tautvyda Marcinkevičiūtė, Dalia Dubickaitė, Jurga Ivanauskaitė, Dalia Jazukevičiūtė, Elena Karnauskaitė... Dar daugiau moterų autorių vardų, kaip minėjau, liko tik spaudos publikacijose.

Viktorija Daujotytė: Jaučiu, kad turėčiau atsakyti į pastabą apie 1968 metus. Kaip čia viskas yra? Mūsų feministiniam pasaulio skleidimui mirtinai reikia stiprių moterų kūrėjų, ir tą kūrėją aš, matyt, būsiu pamačiusi plačiau. Tai dabar apie 1968-uosius metus. Ką iš savo patirties to laiko žurnale išskiriu? Išskiriu jums visoms ir visiems gerai žinomą mokytoją Laimą Abraitytę. Į mano rankas, visiškai nepatyrusias, pateko jos straipsnis. Mokytojos, tuo metu dirbusios Daugų vidurinėje, kur ji susitiko su One Baliukonyte. Ryškus manifestinis straipsnis „Kad žerėtum švyturiu...“ – ne iš feministinio romano, o iš publicistikos (Abraitytė 1968). Labai stiprios moters, patyrusios gyvenimo išbandymų: „Leiskite man būti Mokytoju!“, leiskite man dirbti tai, ką aš norėčiau daryti mokykloje, dėstyti lietuvių kalbą ir literatūrą.... Tas dėstymas toks stiprus, toks aistringas, kad aš pusiau atmintinai beskaitydama stilistiškai ir korektiškai tą straipsnį įsiminiau. Šitiek metų! Man atrodo, kad jis buvo dingęs bent kiek, bet dabar Solveigai paminėjus 1968 metus aš matau tą straipsnį. Moters kūrybinis manifestas, pedagoginio darbo, mokytojavimo. Ir kas atsitinka toliau mano galvojimui? Štai kas yra moteriškumas, štai kas yra atvirumas, drąsa ir šitoks pareiškimas: „Kad žerėtum švyturiu...“! Tarp mano ir Onės Baliukonytės (vėliau – Baliukonės) kurso nedidelis metų tarpas, su ja man teko bendrauti artimiau ir mano feministiniams nusiteikimams Onė taip pat turėjo įtakos. Bet kaip aš turiu sujungti tuos įvaizdžius? Kad matytume, kad moteriškoji paradigma, epistema, tradicija formuojasi iš ryšių ir iš santykių, kad santykis yra esminis mūsų žmogiškojo pasaulio pamato akmuo. Ką man Onė pasakoja? Ją miestelio mokykloje moko Laima Abraitytė. Onė sako, kad visam gyvenimui kaip traukiantį vaizdinį (aš sakyčiau, kaip metaforą, kadangi man rūpi, kas čia vyksta tame moterų pasaulio struktūrizacijos procese) įsidėmėjo savo mokytoją Laimą, lekiančią laukais ant raudono motociklo². Ir Onei, kentėjusiai dėl savo fizinio būvio, kentėjusiai dėl išvaizdos, ji buvo moteriškoji laisvė, nepriklausomybė, drąsa. Atsiranda atviro

2 „O kaip skraidė kažkada Mokytoja vaikiškuose mano sapnuose... Ir tikrenybėje – lekiojo savo raudonu motociklu nei kokia paukštė“ (Baliukonytė 1987: 45). Anuomet prašmatniau laikytą čekoslovakiską motociklą „Jawa“ mokytojai padovanojo brolis, kolūkio pirmininkas gimtojoje Suvalkijoje (Laimos Abraitytės komentaras 2025 m. lapkritį).

gyvenimo, atviros meilės, atviro rašymo, didelės rizikos, didelių siekimų trauka. Moterys viena per kitą ima įgauti gyvenimo geismą. Pirmasis, pirminis yra gyvenimo geismas, iš to kyla kūrybos geismas. Iš 1968-ųjų metų liudiju šitą jauną, gražią, gyvenimo sužeistą ir išbandytą mokytoją, moterį, kuri paliko žymę daugelio žmonių likimuose. Kad ir kaip tai atrodytų keista, niekada nebuvo jos mokinė, o juk buvau – ji ir man yra turėjus įtakos. Jau tada, kai ji mane kviesdavosi į mokytojų kursus, net ir apeidama švietimo biurokratijos veikėjus. Pridursiu dabar čia ir mokytoją Violetą Tapinienę, jų, skirtingų patirčių ir amžiaus, bičiulystę. Tai įstabus reikalas – išlaikyti moteriškąją draugystę, ryši, padrašinimą ir supratimą, ką žmogus, šiuo atveju – moteris, daro. Na, dabar nusišypsokite, jums trūksta šypsenų, jūs labai rūščiai elgiatės. Turėjote pastebėti, kad *Parašyta moterų* turi intarpus, vienas jų skirtas Eugenijai Šimkūnaitei, aš matau visą jos moteriško kūrybiškumo podirvį. Iš jo kyla moterų literatūra. Moterų literatūrai reikia to podirvio. Raudono motociklo mums reikia, arčiausiai raudono motociklo – kažko stipraus, ugningo, rizikingo, nepakeliamo vyrams.

S. D.: Šitas neplanuotas intarpas tik išryškino, kaip žmonės susiję, nors nebūtinai tie saitai iš karto matomi. Mano literatūros mokytoja Abraitytė pasakojo, kad Dauguose, miestelyje, nebuvo gera atmosfera, gyveno subėgę stribai, o atgaiva buvo nuoširdūs iš kaimų į mokyklą ateinantys vaikai, tarp jų ir Onė Baliukonytė.

Noriu prisiminti pirmąjį atkurtos nepriklausomybės dešimtmetį, kai pasirodė moterų literatūrai skirtos Daujotytės knygos. Tas dešimtmetis buvo ir daug kuo baisus, bet gražus visų pirma visuomenės atvirumu pasauliui, tikėjimu, kad tai, kas ateina pas mus iš Vakarų atsivėrus sienoms, yra teisinga, gera, mums reikalinga, mes norime dalyvauti. Šiame kontekste reikia paminėti Vytautą Kavolį ir Karlą Gruodis. Autoritetingo mokslininko Kavolio pasirinkimas skaityti Lietuvoje ne bet kokią kursą, o „Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje“, buvo ženklas mūsų intelektualams, kad lyčių padėties, reikšmių klausimai yra pirmo būtinumo visuomenei, ką tik atkūrusiai savo valstybę. Kursas skaitytas 1992 m. pavasarį, iš įrašų parengta knyga pasirodė 1993 m. pradžioje, buvau jos redaktorė. Ši tema nebuvo nauja tiems, daugiausia toms, kas domisi lyčių lygiateisiškumu. Karla Gruodis, atvažiavusi su studentiška viza į Lietuvą ir pataikiusi į Sąjūdį, profesorės Viktorijos iniciatyva 1991 m. pavasario semestre vedė seminarą apie lyčių sampratą Vakarų kultūroje. Entuziazmo buvo tiek, kad jaunoms moterims seminarų nepakako, rinkdavomės namuose diskutuoti, žiūrėti filmų, pusiau juokais pasivadinusios „Klėtimi“. Netrukus įsikūrė Moterų studijų centras,

pasirodė Gruodis sudaryta antologija *Feminizmo ekskursai*, kitos knygos. Nors dabar tas dešimtmetis egzotizuojamas pristatant jį kaip beveik komišką kovos be taisyklių, kontrabandos, mafijos laiką, nesąžininga yra nematyti naujų idėjų atėjimo, atvirumo pasauliui, Vakarų intelektualinės injekcijos svarbos.

Ž. K.: Norėčiau išskirti kelis įvykius ir knygas, kurios mane atvedė į moterų kūrybos lauką, o konkrečiai – į išeivijos moterų literatūrą. Pirmas. 1992–ųjų pavasario semestrą Vilniaus universiteto Vinco Krėvės auditorijoje Vytautas Kavolis skaitė paskaitų ciklą „Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje“. Lietuvių kultūros istorijai nagrinėti kultūrologas pasirinko moterų ir vyrų reikšmes, atsiskleidžiančias rašytiniuose šaltiniuose. Paskaitų nelankiau, bet tos knygos, parengtos skaitytų paskaitų pagrindu, pirmasis leidimas keliavo iš rankų į rankas, buvo konspektuojamas. Įspūdis ir poveikis buvo didžiulis.

Antras. Profesorius Albertas Zalatorius, tuomečio Vilniaus pedagoginio universiteto Lietuvių literatūros katedros vedėjas, skaityti paskaitų pakviečia Rimvydą Šilbajorį, Iloną Gražytę–Maziliauskienę (ji skaitė kursus apie Kitą ir Kitokį lietuvių prozoje, apie moters likimą lietuvių literatūroje), Violetą Kelertienę (ji dėstė apie postkolonializmą, aptarė Ričardo Gavelio kūrybą ir moterų portretus romane *Vilniaus pokeris*). 1997 m. magistrantūroje buvo dėstomas kursas „Šiuolaikiniai literatūros analizės metodai: feminizmo teorijos pagrindai“. Tai buvo ir mano feministinių studijų, ir moterų kūrybos analizės akademinė pradžia.

Ką dar išskirčiau? Karlos Gruodis paskaitas, Kelertienės straipsnį „Kokio feminizmo reiktų Lietuvai“, suomių istorikės Kaari Utrio knygą (Utrio 1998). Būtina paminėti ir dar vieną faktą. 1999 m. Solveigos Daugirdaitės disertacijos gynime dalyvavusi profesorė Aldona Vaitiekūnienė kalbėjo apie Nelės Mazalaitės archyvą, iš JAV pasiekusį Vilniaus pedagoginį universitetą. Tais pačiais metais aš įstojau į doktorantūrą. Mano, kaip ir Solveigos, disertacijos vadovė buvo profesorė Daujotytė. Taip mano tyrimų akiratyje atsirado ir Mazalaitė, ir kitų išeivijos moterų kūryba, egodokumentika. Beje, statistika liudija, kad ir šiandien diasporoje daugiau kuriančių, rašančių moterų nei vyrų. Vilniuje kas dvejus metus vykstančiuose Pasaulio lietuvių rašytojų suvažiavimuose taip pat didžioji dauguma dalyvių – moterys rašytojos.

O mūsų šiandien jau ne kartą minėtoje Daujotytės knygoje *Parašyta moterų* išeivijos moterų kūrėjų vardai labai natūraliai įsirašo: tarpukariu savo kūrybinį kelią pradėjo Mazalaitė, Orintaitė, Birutė Pūkelevičiūtė ir jaunesnės kartos,

„egzodo augintinės“ – Julija Švabaitė, Vitalija Bogutaitė, Danguolė Sadūnaitė, Marija Stankus-Saulaitė, Eglė Juodvalkė, Živilė Bilaišytė. Kad profesorei Daujotytei rūpi gal ne tiek pats feminizmas, bet ta moteriškoji literatūros epistema, liudija daugelis jos knygų. Ne tik *Parašyta moterų*, bet ir *Sofija* (2016): „Seniai turėjau viltį – grįšiu prie Sofijos Čiurlionienės–Kymantaitės, grįšiu poėjusių, jau nuėjusių, kažką svarbaus, dar neįžvelgto pamatysiu šitame įstabiam gyvenime, galbūt menką dalelę ir to, ką pati esu patyrusi“. Minėtini Viktorijos Daujotės *Perrašai* (2005): „lyg seku paskui jas – / dvi moteris – mažą ir senyvą – – – / tyliai tarp savęs kuždasi“. Profesorės *Asmeniniai kursai* (2017) – įvada, laisvi seminarai, paskaitos, kur vėlgi – būtinybė kalbėti ir rašyti apie Liūnę Sutemą, Vaičiūnaite, Ramutę Skučaitę, Vandą Zaborskaitę, Juliją Biliūnienę–Matjošaitienę ir Meilę Lukšienę, Mariją Gimbutienę, Čiurlionienę–Kymantaitę ir Valeriją Čiulionytę, ryškiausias šiuolaikinės moterų poezijos atstovės – Laimą Kreivytę, Giedrę Kazlauskaitę, Ramunę Brundzaitę. Turbūt dar daug likę „už disciplinų“. Matyt, reikalingas ir *Parašyta moterų* tęsinys.

S. D.: Sandra Bernotaitė, doktorantė ir rašytoja, parašiusi romaną apie poetę Salomėją Nėrį, sakė, kad jai įdomiau būtų kalbėti apie tai, kas neparašyta.

Sandra Bernotaitė: Bandysiu kalbėti konceptualiai, klausti, kas neparašyta ir ko aš pati ieškau, tikiuosi iš moterų literatūros ir jos tyrimų lauko. Žvelgiu į šimto metų retrospektyvą – juk gyvename XXI a. pirmojo ketvirčio pabaigoje – ir matau, kad trūksta knygų, kuriose būtų bandoma konceptualizuoti lietuvių, tiek vietinių, tiek išeivijos lietuvių, literatūros istoriją, o kartu – ir moterų literatūros istoriją. Nesakau, kad jų išvis nėra, bet jų norėtusi daugiau.

Trūksta daugiau literatūros kritikų balsų, kurie būtų saviti, atskiri, sąžiningi ir drąsūs. Nebūtinai vien moterys privalo rašyti apie moteris. Laukčiau, kad tuo užsiimtų daugiau vyrų, kad vyrai skaitytų moterų literatūrą, kad besidominčių literatūra auditorija taptų labiau maskulinizuota, nors ne mažiau feminizuota. Nebūsiu ta, kuri sakys, kad moterys rašo per daug, nesiūlysiu atitraukti moteris nuo literatūros, bet klausiu, kas atsitiko, kad mes, moterys, pradėjusios su džiaugsmu skaityti „mažuosius vardus“, nepajutome, kad jie vis tiek nepatenka į didįjį kanoną. Ar tikrai nėra įmanoma keisti kanoną? Netikiu, kad naratyvų laikai baigėsi. Mes vis tiek juos kuriame, tad ir perrašyti, plėsti, kreipti kanoną (o gal kanonus?) įmanoma.

Daugelis dalykų, susijusių tiek su literatūra, tiek su kuriančiomis moterimis, yra paradoksalūs. Štai motociklas – vyriškumo ženklas, bet moteris ant motociklo, žvelgiant per feminizmo prizmę, tampa moteriškumo galios ženklu. Gimdymas – moteriškumo ženklas, bet rašydamos apie tai mes tarsi „užsidarome gete“. Kūniškumo problematika gali ne išlaisvinti, o suvaržyti, atstumti vyrą skaitytoją, kuris gal ir bijo tokios temos, o gal jam ir nereikia žinoti apie tai, kas per amžius būdavo pasakojama moters moteriai. Socialumas tarsi labiau būdingas moterims, tačiau socialinis laukas nuo seno buvo vyrų „žaidimų erdvė“, kur elgiamasi pagal „vyriškas“, moterims kartais per žiaurias, taisykles.

Pradžiugau, kad šioje konferencijoje buvo daug kalbama apie romantinę ir modernistinę literatūrą, apie laikus, kai buvo itin svarbi literatūros estetinė vertė. Po 7-o dešimtmečio Vakarų kultūroje įvyko posūkis postmodernistinių teorijų link. Akademinei aplinka, apsiginklavusi teorijų įrankiais, bandė atmesiti modernistinę praktinės kritikos analizę, tačiau be jos neapsieinama iki šiol. Tekstą visgi skiriame nuo kūrinio, o kūrinių gausą tenka reitinguoti pagal kokybę, ne vien pagal idėjinį turinį.

Grįžkime prie kanono: gal vis dėlto jis formuojamas atsižvelgiant į vieną vienintelį dalyką – estetinę kūrinio vertę? Jeigu taip, gal ieškome ne „mažųjų“, bet „didžiųjų“ – žmonių su didele dvasine įtampa, aukšta sąmonės energija, dideliu įdirbiu, kuris leidžia vadintis tradicijos tęsėju? Todėl keliu klausimą, ar jau turime lietuvių moterų literatūros tradiciją, ne išimtis, ne pavienius atvejus, bet tradiciją – ar jau yra ką tęsti?

Kiekviena literatūros monografija turėtų būti parašyta savitu balsu, konstruoti ir perteikti literatūros, moterų literatūros versiją. Laukiu nesutampančio matymo. Galbūt tai „vyriška“ savybė – kautis, polemizuoti, nesutarti dėl versijų. Tačiau toks nesutariantis literatūros laukas yra gyvas. Svarbu nesutarti, nepamėgti kitų kūrybos iš draugiškumo ar juolab dėl kūrėjo(s) lyties. Tikiuosi, kad bus parašyta daugiau polemiškų, kategorizuojančių, conceptualių knygų apie moterų literatūrą. Be šito dar labai laikiu rašytojų autobiografių ir biografių, nes dažnai ne mažiau nei kūryba svarbi žmogaus gyvenimo esmės paieška rašytine forma. Kanone juk atsiduria ne tik ir ne tiek kūryba, kiek patys autoriai, apie kuriuos skaityti ne mažiau, o kartais ir labiau įdomu.

V. D.: Viską jūs gerai padarėt. Buvo įdomu ir gyva.

Dalia Čiočytė: Miela Solveiga, šio gilaus ir ekspresyvaus pokalbio vadove, mielos pokalbio dalyvės Akvile, Žydrone, Agne ir Sandra!

Dėkoju už puikią diskusiją, kuri įgavo efektyvią formą: tai skirtingų, ryškių pasisakymų įdomi ir prasminga dermė. Norėčiau pridurti keletą minčių.

Kaip žinome, viena svarbių feminizmo nuostatų yra atsiriboti nuo kultūros lemiamo moteriškumo. Anot feminizmo teorijų, biologija lemia lytį (čia pasirenkamas terminas *sex*), o kultūra formuoja visuomeninę moteriškumo sampratą – giminę (pasirenkamas terminas *gender*). Tad kultūra sąlygoja moters reiškimąsi visuomenėje, įdiegia žmonių sąmonėje tam tikrą „tinkamą“ moteriškumo tipą, formuoja ir traumuoja moterį, jai nurodinėdama, kas jai dera, o kas ne. Taip patriarchalinė kultūra formuoja, anot feminizmo, tylios ir nuolankios moters standartą.

Kyla klausimas, pirmiausia retorinis: o kaip dėl vyriškumo standarto? Jis juk irgi (toje pačioje patriarchalinėje kultūroje) formuoja vyriškąją savimonę ir yra grubus jos traumavimo įrankis. Tai tarsi visiems žinoma (pvz., visi suprantame, kokia absurdiška frazė „Būk vyras – neverk“), tačiau apie šį traumuojantį ir įsakmų vyriškumo standartą (kultūros primetamą) retai kalbama, vyrai tuo nesiskundžia. Kodėl?

Galbūt tai galėtų būti vienas iš diskusijos pratęsimo ateityje klausimų. Bet kuriuo atveju tai, kad diskusija kelia tolesnių klausimų, yra jos kokybės ženklas.

Dar norėčiau pabrėžti dichotomiją „skirtingi ir lygūs“ vs „suvienodėję ir lygūs“. Man atrodo, lyčių atveju yra panašiai kaip antikiniame mieste-valstybėje, polyje. Šio antikinio polio piliečiai turėjo lygias teises, tačiau polis gerbė ir saugojo savo piliečių tarpusavio skirtumus (turtinius, luominius etc.). Tai buvo kontrastas unifikavimui (kraštutinis unifikavimo groteskas – tai komunistinis, sovietinis visų suvienodinimas, kapojant „išsikišančias“ galvas). Panašiai galvoju ir apie lytiškumą: vyras ir moteris yra skirtingi, nesuvienodinti ir nesuvienodėję, bet *lygiaverčiai*. Kitaip tariant: turintys (ir turintys turėti) lygias teises, bet skirtingi.

Neabejotinai prasminga, kalbant apie moteris, kartu kalbėti ir apie vyrus. Neatsitiktinai šioje diskusijoje kaip vienas atraminių tekstų minėta Vytauto Kavolio studija *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje*. Toks feminizmas yra filosofinis: filosofinio mąstymo apie žmogų atmaina.

LITERATŪRA

- Abraitytė Laima 1968. „Kad žerėtum švyturiu...“, *Pergalė*, Nr. 3, 152–160.
- Baliukonytė Onė 1987. *Kelionės fragmentai*, Vilnius: Vyturys, 1987.
- Buivydaite Bronė 1938. „Moters rašytojos pirmame dvidešimtmety“, *Naujoji vaidilutė*, Nr. 10, 482–498; Nr. 11, 560–571; Nr. 12, 633–643.
- Daugirdaitė-Sruogienė Vanda 1936. „Mūsų praeities moterų siluetai“, *Naujoji Romuva*, Nr. 39, 709–714.
- Daujotė Viktorija 2005. *Perrašai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
- Daujotytė Viktorija 1992. *Moters dalis ir dalia: Moteriškoji literatūros epistema*, Vilnius: Vaga.
- Daujotytė Viktorija 2001. *Parašyta moterų*, Vilnius: Alma littera.
- Daujotytė Viktorija 2016. *Sofija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Daujotytė Viktorija 2017. *Asmeniniai kursai*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Lozoraitienė Vincenta 1936. „Motinos vaidmuo auklėjime pirmiau ir dabar“, *Naujoji Romuva*, Nr. 39, 715–717.
- Orintaitė Petronėlė 1936. „Lietuvė moteris mūsų literatūroje“, *Naujoji Romuva*, Nr. 39, 718–723.
- Raškevičiūtė Jurgita Žana 2018. „30-ųjų karta be moterų, arba Apie moters tapatybės vaizdinį Nikitos Chruščiovo laikotarpio spaudoje ir poezijoje“, *Literatūra*, 2018, t. 60 (1), 54–83, prieiga internete: <https://doi.org/10.15388/Litera.2018.1.3>
- Tulauskaitė Gražina 1936. „Lietuvių moterų literatūra“, *Naujoji Romuva*, Nr. 39, 724–730.
- Utrio Kaari 1998. *Ievos dukterys: Europos moters ir šeimos istorija*, iš suomių kalbos vertė Izabelė Kovarskienė, Vilnius: Tyto alba.
- Zalatorius Albertas 1980. „Moteris moterų prozoje“, *Literatūra ir menas*, 1980 03 08, 5, 12.

Diskusiją parengė

SOLVEIGA DAUGIRDAITĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

<https://ror.org/05ogfgn67>

solveiga.daugirdaite@lti.lt

<https://orcid.org/0000-0002-9709-9208>